

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Розглянуті проблеми та перспективи державного регулювання науково-технічної та інноваційної сфери України. Обґрунтовано важливість розвитку та вдосконалення вищезазначених сфер діяльності для переходу України на більш високий рівень господарювання.

Ключові слова: державне регулювання, інноваційна сфера, науково-технічний розвиток.

Аннотация. Рассмотрены проблемы и перспективы государственного регулирования научно-технической и инновационной сферы Украины. Обоснована важность развития и совершенствования вышеуказанных сфер деятельности для перехода Украины на более высокий уровень хозяйствования.

Ключевые слова: государственное регулирование, инновационная сфера, научно-техническое развитие.

Annotation. The article considers the problems and perspectives of the state regulation of scientific-technical and innovation sphere in Ukraine. The importance of the development and improvement of the above mentioned fields of activity for transition of Ukraine to a higher level of management is proved.

Key words: state regulation, innovative sphere, scientific and technical development.

Постановка проблеми. Характер сучасного соціально-економічного розвитку окремих країн та в цілому цивілізації, особливості міжнародної конкуренції на ринках товарів та послуг наочно свідчать про те, що необхідною

складовою стійкого економічного розвитку відтепер є зростання інтелектуального потенціалу та науково-технологічні інновації. Таке зростання є одним з основних пріоритетів державної політики стимулювання підприємницької активності в ключових галузях технологічного виробництва, часткового перерозподілу національного доходу із спрямуванням коштів на розвиток науки, впровадження новітніх технологій [1].

Актуальність теми полягає в тому, що науково технічний потенціал нині є визначним фактором, що забезпечує конкурентоспроможність національної економіки. Сьогодні приріст валового продукту в найбільш розвинених країнах світу на 75-80% визначається інноваційними досягненнями, а України становить – 0,1%. Саме тому, варто вивчати та аналізувати цю проблему, задля того, щоб виявити недоліки, пріоритетні напрями розвитку та можливі шляхи покращення та вдосконалення становища України на світовому ринку технологій. Це сприятиме позитивним змінам в життєдіяльності суспільства нашої держави, допоможе вивести стан економіки України на новий рівень [2].

Не дивлячись на перехід до інноваційної моделі розвитку, який продекларовано низкою законодавчих і інших регламентуючих документів, прийнятих останніми роками [3;4;5;6], українська економіка характеризується низькими результативними показниками інноваційної активності при значному науковому потенціалі. Сьогодні втрачаються можливості розвивати належним чином наукові дослідження, оперативно впроваджувати їх результати в практику, реагувати на світові науково-технологічні досягнення і ефективно використовувати їх в національних інтересах.

Національні інтереси України вимагають негайних заходів, направлених не тільки на збереження, але і на розвиток науково-технічного та інноваційного потенціалу, що, в свою чергу, вимагає формування відповідної сучасної і головної дієвої державної науково-технічної та інноваційної політики [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом стану науково-технічної та інноваційної діяльності на сучасному етапі, а також розробкою

шляхів упровадження інноваційної моделі розвитку України активно займаються багато вітчизняних фахівців: В. Александрова, О. Власюк, Я. Жаліло, О. Кендюхов, Д. Покришка, Л. Федулова та інші. Але не зважаючи на значний вклад відомих вчених в рішення цих питань, вони все ще підлягають подальшому дослідженню та вдосконаленню.

Можна зробити висновок, що в цілому сформувалася досить цілісна система наукових поглядів щодо проблем державного регулювання інноваційної та науково-технічної політики. Аналіз публікацій свідчить, що не вирішеними залишаються питання втілення цих вірних концептуальних положень у практику державного управління – основною перешкодою виступає незавершеність політичного реформування державного устрою, відсутність єдності дій між усіма гілками законодавчої та виконавчої влади.

Постановка завдання. Виявлення проблем у розвитку науково-технічної та інноваційної сфери, причин їх виникнення та рекомендацій по усуненню, що дозволило б сформувати єдину програму науково-технічного розвитку, яка б відповідала інтересам України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток науки і техніки є визначальним фактором прогресу, підвищення суспільного добробуту на сучасному етапі розвитку. Крім того, ринок, ринкове регулювання не сприяє розвитку фундаментальних наукових досліджень, які вимагають величезних капітальних вкладень і не приносять віддачі в найближчому майбутньому. Цим зумовлена необхідність державної підтримки науки, як джерела економічного зростання і складової частини національної культури та освіти, яка реалізується в науково-технічній політиці держави. Науково-технічна політика визначає основні цілі, форми і методи діяльності держави у науково-технічній сфері. Держава покликана створювати сучасну інфраструктуру науки і готувати науково-технічні кадри, здійснювати державне фінансування та матеріально-технічне забезпечення фундаментальних розробок, підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. Держава також має забезпечувати

функціонування ринку науково-технічної продукції, оцінювати рівень наукових досліджень, нової техніки і технології, проводити експертизу науково-технічних проектів, організовувати науково-технічну співпрацю з іншими країнами. При цьому повинні дотримуватися наступні принципи:

- демократизація і децентралізація в сфері науки і техніки;
- облік вимог екологічної безпеки;
- вибір пріоритетів розвитку і підтримка відповідних першочергових науково-технічних розробок;
- збалансованість розвитку фундаментальних і прикладних досліджень;
- сприяння конкуренції та підприємництва в науково-технічній сфері.

Державні наукові та науково-технічні програми є головним засобом визначення та розвитку пріоритетних напрямків науки і техніки шляхом концентрації науково-технічного потенціалу країни для вирішення найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем. Загальнодержавна програма науково-технічного розвитку формується з урахуванням галузевих і регіональних програм, які у свою чергу, складаються на основі цільових проектів і розробок, відібраних на конкурсній основі. В Україні науково-технічна політика проводиться у відповідності з Законом "Про науково-технічну діяльність" і відповідними законодавчими актами. Згідно з цим Законом Верховна Рада визначає основні цілі та напрямки науково-технічної політики і необхідні державні заходи для її проведення, визначає обсяги фінансування загальнодержавних науково-технічних програм. Кабінет Міністрів, Міністерство економіки, Міністерство освіти і науки, Міністерство промислової політики, Академія наук України формують державні науково-технічні програми та забезпечують їх виконання. Реалізуються науково-технічні програми через відповідні організації - НДІ, навчальні і наукові заклади різних рівнів, конструкторські бюро і лабораторії, технопарки, підприємства і т.д.

При проведенні науково-технічної політики держава використовує адміністративні, економічні, інституціональні методи регулювання. До адміністративних методів регулювання відносяться: пряме бюджетне фінансування певних видів науково-технічної діяльності, розміщення державних замовлень і державні контракти, проведення державної науково-технічної експертизи, ведення патентно-ліцензійної діяльності, формування та залучення науково-технічних кадрів, проведення метрології, стандартизації та сертифікації продукції. У цьому випадку держава здійснює прямий нагляд за діяльністю в науково-технічній сфері. Бюджетне фінансування наукових і технічних розробок здійснюється державою з Державного інноваційного фонду, який формується з коштів Державного бюджету, а також з державних позабюджетних фондів. Фінансування може здійснюватися на постійній і цільовій основі. В останньому випадку він виступає у формі грантів - оголошується конкурс проектів за певною тематикою під виділені державою кошти з чітко обумовлені умовами їх виплати. В результаті конкурсу вибираються і фінансуються найбільш обґрунтовані і реальні проекти. Державні замовлення розміщуються на відібраних підприємствах або в організаціях, з якими укладаються контракти. У цьому випадку держава бере на себе зобов'язання по забезпеченню виконавця контракту всіма необхідними фінансовими і матеріально-технічними ресурсами згідно з умовами контракту, а виконавець бере на себе зобов'язання щодо виконання всіх необхідних від нього досліджень і розробок. Невід'ємним елементом державного регулювання науково-технічної діяльності є державна експертиза, яка проводиться кваліфікованими фахівцями з метою забезпечення наукової обґрунтованості структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, відповідних науково-технічних програм і окремих проектів, визначення економічних, соціальних та екологічних наслідків проектів, аналіз їх ефективності в разі застосування. Ринок інтелектуальної власності не може існувати і повноцінно розвиватися без захисту прав власності на наукові відкриття та технологічні

розробки. Держава утворює патентно-ліцензійні служби, які реєструють права власності на винаходи, видають патенти, стежать за їх використанням згідно виданими ліцензіями. Всі винаходи повинні бути захищені від їх безкоштовного використання іншими країнами, для чого існує патентування за кордоном відповідно до міжнародних правил. При необхідності ліцензії можуть купуватися за кордоном. Для цього державними патентно-ліцензійними службами визначається доцільність придбання ліцензій, проводиться експертиза, оцінюється економічний ефект і витрати від їх придбання, відбувається вибір продавця. Держава проводить певну політику щодо формування і залучення науково-технічних кадрів, зокрема, забезпечує їх підготовку та перепідготовку, у тому числі за кордоном, вводить систему атестації кадрів, наукові та почесні звання, виплачує іменні премії. Держава також регулює науково-технічну діяльність, застосовуючи систему державного нагляду за дотриманням стандартів, норм і правил. Цю функцію виконує Державний комітет України по стандартизації, метрології і сертифікації (Держспоживстандарт України) та його територіальні органи. Економічні важелі управління - це, насамперед державні програми розвитку, на які орієнтуються всі суб'єкти науково-технічної діяльності. Важливе значення має введення пільгового оподаткування прибутку підприємств і організацій, що займаються науково-технічними розробками, пільгове кредитування, сприяння організації і діяльності комерційних інноваційних банків, систем страхування наукової і технічної діяльності. Особливу роль відіграє регулювання державою з допомогою оподаткування амортизаційних відрахувань підприємств, науково-дослідних і конструкторських організацій. Зменшуючи податки на амортизацію в разі її цільового використання, заохочуючи прискорену амортизацію, держава стимулює інвестиційну активність окремих підприємств і галузей з метою сприяння науково-технічному прогресу. Держава може також стимулювати підприємства до створення власних інноваційних фондів, кошти яких можуть використовуватися для проведення науково-технічних і дослідно-

конструкторських розробок. До інституціональних методів регулювання можна віднести створення і забезпечення роботи системи науково-технічної інформації, в яку входять служби по збору і обробці різних наукових даних, державні бібліотеки, наукові центри, проведення конференцій, симпозіумів та ін., договори з іншими країнами про міжнародному ліцензування винаходів, співпрацю в науково-технічних областях.

В Україні ще досі зберігається масштабний науковий комплекс, який здатен продукувати результати світового рівня. Але він не виконує свої функції належним чином. Україна постійно відстає від більшості країн майже за усіма макроекономічними критеріями та оцінками, залишається на периферії світових інноваційних систем і внаслідок займає низький рейтинг порівняно з країнами ЄС (82 місце серед 133 країн за 2009-2010 рр., тоді як у 2005 р. вона була на 68-му серед 117 країн). Таке зниження відбулося не так через погіршення кумулятивної абсолютної оцінки (вона зменшилася від 3,97 до 3,95 балів із семи) [8], як через просунення інших країн на вищі позиції. Розвинені країни світу здійснюють перехід до інноваційного суспільства, розбудови економіки, що ґрунтується на генерації, поширенні та використанні знань, на унікальних навиках та здібностях і креативних якостях людей, їхньому вмінні адаптуватися до постійних змін діяльності, де висока кваліфікація стає головним виробничим ресурсом. Україна ж залишається сировинною країною із надзвичайно високою інертністю не тільки в генерації, а й у використанні чужих інновацій. Інвестиції в інтелект, на жаль, так і не стали найефективнішим об'єктом для розміщення ресурсів [9].

Основні проблеми полягають в тому, що:

- ані структура, ані темпи розвитку інноваційної та науково-технологічної сфери не відповідають попиту на новітні технології з боку економіки;
- запропоновані результати світового рівня не можуть знайти застосування в українській економіці через дуже низьку сприятливість підприємницького сектору до інновацій;

- продовжує тривати втрата кадрів та зменшення матеріально-технічних засобів у інноваційній та науково-технічній сфері.

Існує велика загроза того, що вітчизняна наука переорієнтується на вирішення проблем інноваційного розвитку інших країн та того, що держава перетвориться на експортера товарів і послуг з низьким рівнем доданої вартості, також і в сфері інтелектуальної праці.

Ключові проблеми в цьому аспекті такі:

- скорочується фінансування інноваційної та науково-технічної сфер;
- бюджетна система фінансування української науки є неефективною:

§ немає налаштування системи на одержання кінцевого прикладного результату;

§ існує значне розпорошення бюджетних коштів між 36 розпорядниками, частина з яких працює неефективно.

- існують законодавчі обмеження, які ускладнюють фінансування наукової сфери:

§ замовники, у тому числі і іноземні, часто відмовляються працювати з українськими державними установами і вищими навчальними закладами через складну процедуру обслуговування Державним казначейством спеціальних рахунків, з яких фінансується діяльність цих установ;

§ на додаток до конкурсного відбору державні замовники науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт вимушені застосовувати ще і процедуру конкурсних торгів при здійсненні закупівель за кошти держави.

- відсутні дієві економічні стимули, які будуть заохочувати суб'єктів господарської діяльності здійснювати технологічну модернізацію своїх підприємств за рахунок активного запровадження нових науково-технічних розробок.

Висновки з проведеного дослідження. З вищесказаного можна сформулювати головну мету змін у даному контексті – це повне використання потенціалу науки та активізація інноваційних процесів в економіці.

Для досягнення поставленої мети необхідно:

- підвищення конкурентоспроможності сектору наукових досліджень і розробок та забезпечення інтеграції сектору української науки у Європейській дослідний простір наступним чином:

§ необхідно збільшити державне фінансування на оновлення та реструктуризацію матеріально-технічної бази наукових установ та ВНЗ;

§ розширити програми надання державних грантів для проведення досліджень, а також підготовку українських вчених до ефективної конкурентної боротьби за гранти Рамкової програми ЄС;

§ проводити переговори з Європейською Комісією задля того, щоб приєднати Україну до Європейського дослідного сектору.

- підвищення ефективності бюджетного фінансування наукової сфери наступним шляхом:

§ на основі об'єктивних критеріїв оцінювання результативності оптимізувати діяльність бюджетних науково-технічних установ;

§ нарощувати частки бюджетних коштів, які спрямовуються на фінансування фундаментальної науки та прикладних науково-технічних розробок;

§ пріоритетним виділити бюджетне фінансування науки за конкурсними принципами державних цільових наукових, науково-технічних програм, державних замовлень у сфері науки й фінансування грантів Державного фонду фундаментальних досліджень;

§ застосовувати процедури закупівлі в єдиного учасника для фінансування за рахунок бюджетних коштів НДДКР на конкурсній основі у порядку, встановленому законодавством;

§ підвищити фінансову незалежність наукових установ і вищих навчальних закладів у розпорядженні коштами, що отримуються від замовників НДДКР різних форм власності.

- направлення українського науково-технічного потенціалу на те, щоб забезпечувати реальні потреби інноваційного розвитку економіки держави та проведення високотехнологічних товарів і послуг наступним шляхом:

§ розробки нових принципів державної підтримки науково-технічної та інноваційної діяльності;

§ введення партнерства держави та приватного сектору в науково-технічній сфері.

- розвиток інфраструктури інноваційної діяльності та підвищення ефективності державної інноваційної системи наступним чином:

§ розвиток інфраструктури підтримки інновацій у малий бізнес (бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій);

§ реформування законодавства України за зразком законодавства Європейського союзу у сфері інтелектуальної власності;

§ удосконалення економічного стимулювання суб'єктів господарювання та державного регулювання у сфері трансферу технологій.

Перспективи подальших досліджень. Беручи до уваги все вищесказане слід наголосити, що Україні нагально потрібна нова державна програма науково-технічного та інноваційного розвитку на перспективу, в основу якої будуть покладені вище приведені кроки реалізації цього завдання. Держава має удосконалити інституційне забезпечення інноваційного розвитку шляхом створення системи стратегічного планування та оцінки розвитку технологій відповідно до національних цілей. Необхідно подолати суто відомчу модель організації та фінансування інновацій, втіливши «національну інноваційну систему» як державну структуру, що органічно виробляє комплекс інституційних, правових та економічних заходів щодо технологічних змін. Технологічна модернізація є ключовою передумовою підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Бібліографічний список

1. Новицький В.Є. Проблеми інституційно-інноваційного регулювання в контексті завдань національного розвитку на сучасному етапі глобалізації / В.Є. Новицький // Наук. вісті НТУУ "КПІ". – 2009. – №5. – С. 5–10.
2. Сомов В.Ф. Україна на світовому ринку технологій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/sru/2010_1/index.htm
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Урядовий кур'єр. – 2003. - №139. – С. 1-6.
4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» // Урядовий кур'єр. – 2003. - №32. – С. 1-4.
5. Закон України «Про інноваційну діяльність» // Урядовий кур'єр. – 2002. - №143. – С. 1-7.
6. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - №37. – С. 770-776.
7. Захарченко В.І. Основи формування науково-технологічної політики України в умовах трансформації економіки / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова // Стратегія розвитку України. – 2010. – №2/4. – С. 200-205: табл.
8. Крючкова І.В. Концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 рр. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iee.org.ua/ru/publication/85>.
9. World Economic Forum / The Global Competitiveness Report 2009-2010. – [Electronic resource]. – Mode of access:
<http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness20Report/index.htm>.